

Управління інтелектуальними активами на засадах активізації інноваційної безпеки підприємства

УДК 330.131.7

Борисенко М.А.,

к.е.н., доц. кафедри економіки та маркетингу

Харківського національного економічного університету

Анотація. Розглянуто сутність та призначення інтелектуальних активів підприємства у процесі формування стратегічних конкурентних переваг. Обґрунтовано необхідність провадження політики інноваційної безпеки та формування системи забезпечення інноваційної безпеки підприємства. Розроблено рекомендації щодо напрямів активізації інноваційної безпеки підприємства.

Аннотация. Рассмотрено сущность и назначение интеллектуальных активов предприятия в процессе формирования стратегических конкурентных преимуществ. Обосновано необходимость осуществления политики инновационной безопасности и формирования системы обеспечения инновационной безопасности предприятия. Разработаны рекомендации в отношении активизации инновационной безопасности предприятия.

Abstract. It was considered the nature and purpose of intellectual assets of the enterprise in the process of strategic competitive advantage. It substantiates the need for implementation of the scheme and the formation of innovative security systems providing innovative enterprise security. Also developed recommendations on areas of promotion of innovative enterprise security/

Актуальність проблеми. Рубіж ХХ-ХХІ ст. характеризується глобалізацією світової економіки та триваючим інтенсивним технічним прогресом, що спричинили розповсюдження інформаційних технологій та дифузії інновацій у світовому масштабі. У цьому аспекті особливої актуальності набувають питання інноваційної безпеки суб'єктів господарювання. Адже основним фактором, що визначає стан інноваційної безпеки є збереження у суб'єкта господарювання стійких конкурентних переваг незалежно від дії дестабілізуючих, непередбачуваних та важкопрогнозованих зовнішніх і внутрішніх факторів. Закономірним наслідком чого є активізація інноваційного розвитку та інтенсифікація використання інтелектуальних активів, у якості відтворюваного ресурсу, що ініціює створення нової вартості протягом тривалого періоду часу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Значний внесок у дослідження прикладних аспектів інноваційного розвитку зробили такі відомі вітчизняні та закордонні вчені, як Л. Абалкін, В. Аньшин, М. Йохна та В. Стадник, С. Ілляшенко, Г. Менш, Д. Сахал, Б. Твісс, М. Туган-Барановський, Р. Фатхутдінов, Л.Федулова, Й. Шумпетер та інші. Питання безпечного функціонування складних систем розглянуті у роботах таких вчених як Р. Акофф, С. Бір, О. Белов, І. Бінько, У. Ешбі, М. Єрмошенко, В. Парето, С. Шкарлет, та інших. Однак питання формування стану інноваційної безпеки підприємств на основі інтенсифікації використання інтелектуальних активів залишаються недостатньо розробленими.

Формулювання цілей. Метою даної статті є визначення теоретичних основ ефективного управління інтелектуальними активами підприємства на засадах активізації його інноваційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У першому наближенні під інноваційною безпекою підприємства розуміють сукупність умов, виконання яких убезпечує спроможність підприємства до стабільного економічного розвитку за рахунок використання інтелектуальних активів. Тобто головним показником ефективності системи інноваційної безпеки підприємства постає збереження такого рівня використання інтелектуальних та технологічних ресурсів, що надає належний рівень конкурентоздатності підприємства, не зважаючи на дестабілізуючі впливи внутрішньої та зовнішньої середовища. При цьому, стратегічна конкурентоздатність підприємства передбачає наявність у нього не лише стійких конкурентних переваг, що підлягають управлінню та здатні існувати протягом тривалого періоду; а й існування відпрацьованих управлінських регламентів реагування на зміни зовнішньої та внутрішньої середовища підприємства [1].

Одним із актуальних напрямків формування стратегічних конкурентних переваг підприємства постає вміння та здатність до генерування нової вартості на основі комерціалізації результатів інтелектуальної праці, які неможливо та/або складно купити чи імітувати, тобто інновацій. Проблемним полем цього напрямку залишається низька ефективність управління процесами формування інтелектуальних активів, як матеріально втілених та достовірно оцінених результатів інтелектуальної праці, що визнані об'єктами права власності та інтелектуальної власності й здатні приносити дохід їх власнику протягом тривалого періоду. Насамперед, це відбувається внаслідок відсутності

грунтовної політики інноваційної безпеки, яка передбачає прийняття оперативних управлінських рішень щодо забезпечення, на основі капіталізації інтелектуальних активів, сталого економічного розвитку підприємства в режимі інтенсивного відтворення як у звичайних, так і в екстремальних умовах господарювання.

Зауважимо, що необхідно розрізняти політику інноваційної безпеки та систему забезпечення інноваційної безпеки. Під останньою розуміємо комплекс методів та видів убезпечення об'єктів інтелектуальних активів від ризику заподіяння шкоди в результаті їхньої несанкціонованої капіталізації.

Об'єктами системи забезпечення інноваційної безпеки є матеріально втілені та достовірно оцінені результати інтелектуальної діяльності. З облікової точки зору такими об'єктами постають:

а) у бухгалтерському обліку це нематеріальні активи (далі НМА), які є результатами інтелектуальної діяльності – цінностями, що належать підприємствам та установам, які не є фізичними, матеріальними об'єктами, але мають вартісну, грошову оцінку та використання яких приведе/або приводить до отримання економічних вигод. НМА має бути таким, щоб його можна було ідентифікувати, тобто відділити від інших активів підприємства – продати, обміняти, здати в оренду без втрати економічних вигід, що генеруються цим НМА. У вітчизняній практиці бухгалтерського обліку до інтелектуальних активів будуть відноситися:

– права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті¹;

– права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

– авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-

¹ Будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торговельною маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау) [4].

обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

– інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) [2].

б) у податковому обліку – це права власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [3]. Також до НМА у вітчизняній практиці податкового обліку відносять гудвіл (вартість ділової репутації) – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо. Вартість гудвілу не підлягає амортизації і не враховується під час визначення витрат платника податку, щодо активів якого виник такий гудвіл [3].

Об'єктивізація інтелектуальних активів передбачає визначення тих елементів, що безпосередньо потребують захисту² та охорони³ інформації про сутність, призначення та сферу використання результатів практичної реалізації вміння та здатності підприємства до генерування нової вартості.

Згідно закону України «Про інформацію» під захистом інформації розуміють сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, та належний порядок доступу до них. У свою чергу, «...право на інформацію, створену в процесі діяльності фізичної чи юридичної особи, суб'єкта владних повноважень або за рахунок фізичної чи юридичної особи, Державного бюджету України, місцевого бюджету, охороняється в порядку, визначеному законом» [4].

² комплекс заходів щодо попередження та усунення негативних впливів на нормальний плин певного процесу.

³ комплекс заходів щодо забезпечення нормального плину певного процесу.

Згідно правового режиму об'єкти інтелектуальних активів можна умовно поділити на три групи:

1) результати творчої діяльності, такі, наприклад, як літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру; бази даних; програми; карти, плани, креслення, ескізи, тощо. В Україні охороняються Законом України «Про авторське право і суміжні права» [5];

2) результати творчої діяльності, які охороняються патентним законодавством. Це об'єкти промислової власності, такі як винаходи, корисні моделі та промислові зразки. В Україні правова охорона здійснюється згідно наступних Законів України: «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі»;

3) засоби індивідуалізації юридичної особи, продукції, виконуваних робіт. В Україні охороняються згідно нормативів наступних Законів України: «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про охорону прав на зазначення походження товарів».

Функціонування системи забезпечення інноваційної безпеки передбачає два основні види охорони інформації: активну та пасивну [6].

Пасивна охорона характеризується тим, що власник інформації надає їй режим відкритості, доступності для всіх зацікавлених осіб, однак ці особи не мають право використовувати таку інформацію у комерційних цілях. Безпосередньо власникові належить виключне право використання цієї інформації. Пасивну охорону встановлює патентне та авторське право. Тому захист інтересів власника такої інформації у випадку несанкціонованого використання здійснюється у судовому порядку на підставі чинного законодавства України. Наприклад, пасивна охорона поширюється на такі інформаційні об'єкти: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, комерційні найменування, комп'ютерні програми, лекції, збірники звичайних даних, тощо (охороняється авторським правом з моменту свого виникнення).

Активна охорона інформації здійснюється, шляхом: встановлення певного режиму доступу до інформації, організацією режимних зон на підприємстві та використанням спеціалізованих, захищених від

несанкціонованого копіювання, носіїв інформації. Прикладом інформації, яка зазвичай підпадає під активну охорону та становить комерційну таємницю, є відомості типу «ноу-хау». В Україні, Відповідно до статті 505 Цивільного Кодексу України, «комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці» [7].

Викладене зумовлює висновок про те, що процес об'єктивізації інтелектуальних активів залежить від особливостей форм їх існування та зберігання, а також від способів створення та використання, і знаходить своє втілення у економічному та правовому статусі таких об'єктів. При цьому економічний статус таких об'єктів визначає форми капіталізації активів, а правовий регулює ці форми, конкретизує їх, втілюючи відповідні обмеження у поле їх існування, використання та захисту.

У табл. 1 наведено результати можливої об'єктивізації інтелектуальних активів згідно правого та облікового режимів, що діють в Україні.

Очевидно, що основними формами капіталізації інтелектуальних активів постають наступні:

а) комерціалізація у специфічні форми об'єктів інтелектуальної власності та використання за прямими призначенням у діяльності суб'єкта права власності;

б) комерціалізація у специфічні форми об'єктів інтелектуальної власності з метою передачі прав власності та/або ліцензування;

в) включення в статутні фонди суб'єктів господарювання із подальшою емісією під їх вартість акцій та їх котируванням на біржі, тощо.

У таблиці наведені рекомендовані види охорони щодо об'єктів інтелектуальної власності. Активний вид охорони для деяких об'єктів був рекомендований з огляду на можливу доцільність захисту конфіденційної інформації на певних стадіях життєвого циклу інноваційного продукту, покладеного в основу створення такого інтелектуального активу.

Таблиця 1 – Об’єктивізація інтелектуальних активів у режимі забезпечення інноваційної безпеки підприємства

Групи інтелектуальних активів		Об’єкт	Суб’єкти капіталізації	Ресстрація права	Вид охорони	Форми капіталізації	Результат капіталізації
згідно правового режиму	згідно облікового режиму						
1	2	3	4	5	6	7	8
результати творчої діяльності	авторське право та суміжні з ним права	службовий твір	підприємство-роботодавець автора твору, якщо об’єкти створені у рамках виконання трудової угоди	не обов’язкова	пасивна	передача виключних або невиключних прав іншій особі на основі авторського договору	у вигляді відсотків від доходу, отриманого від використання твору, або у вигляді фіксованої суми чи іншим чином
						як вклади до статутного фонду	вивільнення грошових коштів підприємства
результати творчої діяльності, які охороняються патентним законодавством	права на об’єкти промислової власності	промислові зразки	підприємство-роботодавець автора, якщо об’єкти створені у рамках виконання трудової угоди	обов’язкова	пасивна	як вклади до статутного фонду	вивільнення грошових коштів підприємства
		службовий винахід (корисна модель)	підприємство-роботодавець винахідника, якщо об’єкти створені у рамках виконання трудової угоди			передача виключних прав на підставі договору або невиключних прав іншій особі на основі ліцензійної угоди	у вигляді єдиного або періодичних платежів
		сорт рослин	підприємство-роботодавець селекціонера, якщо об’єкти створені у рамках виконання трудової угоди	не обов’язкова	активна	використання за прямим призначенням	зростання грошових надходжень за рахунок виготовлення нового продукту

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
засоби індивідуалізації юридичної особи, продукції, виконуваних робіт	права на комерційні позначення та найменування	знак	суб'єкт господарювання	обов'язкова	пасивна	передача виключних прав на підставі договору або невиключних прав іншій особі на основі ліцензійної угоди	у вигляді єдиноразового або періодичних платежів
						використання за прямим призначенням	зростання грошових надходжень за рахунок посилення диференціації товарів та послуг
						як вклади до статутного фонду	вивільнення грошових коштів підприємства
		топографія інтегральної мікросхеми	підприємство-роботодавець автора, якщо об'єкти створені у зв'язку з виконанням службових обов'язків або у рамках виконання трудової угоди	обов'язкова	пасивна	передача виключних прав на підставі договору або невиключних прав іншій особі на основі ліцензійної угоди	у вигляді єдиноразового або періодичних платежів
						як вклади до статутного фонду	вивільнення грошових коштів підприємства
				не обов'язкова	активна	використання за прямим призначенням	зростання грошових надходжень за рахунок виготовлення нового продукту

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
засоби індивідуалізації юридичної особи, продукції, виконуваних робіт	права на комерційні позначення та найменування	кваліфіковане зазначення походження товару	<p>- особа чи група осіб, які в заявленому географічному місці виробляють товар, особливі властивості, певні якості, репутація або інші характеристики якого пов'язані з цим географічним місцем;</p> <p>- установи, що мають безпосереднє відношення до вироблення чи вивчення відповідних продуктів, виробів, технологічних процесів або географічних місць</p>	обов'язкова	пасивна	як вклади до статутного фонду	вивільнення грошових коштів підприємства
						використання за прямим призначенням	зростання грошових надходжень за рахунок посилення диференціації товарів та послуг

Або, у деяких випадках, такий вид захисту постає як альтернатива пасивному захисту, що забезпечується шляхом патентного та авторського права.

Як бачимо, ґрунтовна активізація інноваційної безпеки підприємства зумовлює підвищення ефективності капіталізації інтелектуальних активів, що постає стратегічною передумовою економічного розвитку підприємства в режимі інтенсивного відтворення. Адже визначає режимний доступ до інформації про можливі об'єкти інтелектуальних активів, використання якої може привести до їх несанкціонованої капіталізації.

Висновки. Підводячи підсумок, відзначимо, що в статті набув подальшого розвитку аналіз структури економічної безпеки підприємства. Удосконалено визначення політики інноваційної безпеки та системи забезпечення інноваційної безпеки. Головним питанням, яке потребує подальшого дослідження є розробка методичних рекомендацій щодо визнання інновацій у якості інтелектуальних активів, тобто визначення їхньої стратегічної перспективи.

Список літератури

1. Королев М.И. Использование стоимостного подхода для количественной оценки эффективности системы экономической безопасности / М.И. Королев // Бизнес и безопасность. – 2010. - №1. – С. 22 – 23.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0750-99>. – Дата доступу : 03.07.11. – Назва з екрану.
3. Податковий Кодекс України – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. – Дата доступу : 03.07.11. – Назва з екрану.
4. Закон України «Про інформацію» – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Дата доступу : 03.07.11. – Назва з екрану.
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права». – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>. – Дата доступу : 03.07.11. – Назва з екрану.
6. Князев С. Комерційна таємниця України / С. Князев // Бизнес и безопасность. – 2010. – №3. – С. 65-68.
7. Цивільний кодекс України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>. – Дата доступу : 03.07.11. – Назва з екрану.